

ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИНИН ЖАРЧЫСЫ. ЭКОНОМИКА

ВЕСТНИК ОШСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА. ЭКОНОМИКА

JOURNAL OF OSH STATE UNIVERSITY. ECONOMICS

e-ISSN: 1694-8734

№1(4)/2024, 1-9

УДК: 336.22:338.24(575.8)

DOI: [10.52754/16948734_2024_1\(4\)_1](https://doi.org/10.52754/16948734_2024_1(4)_1)

**ТЫШКЫ ЭКОНОМИКАЛЫК БАЙЛАНЫШТАРДЫ ӨНҮКТҮРҮҮНҮН НЕГИЗИНДЕ
ЖАЛАЛ-АБАД ОБЛУСУНУН ИШКАНАЛАРЫНЫН ЭКОНОМИКАЛЫК
КӨРСӨТКҮЧТӨРҮ**

**ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПОКАЗАТЕЛИ ПРЕДПРИЯТИЙ ЖАЛАЛ-АБАДСКОЙ
ОБЛАСТИ НА ОСНОВЕ РАЗВИТИЯ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКИХ СВЯЗЕЙ**

**ECONOMIC INDICATORS OF ENTERPRISES OF JALAL-ABAD REGION BASED ON
THE DEVELOPMENT OF FOREIGN ECONOMIC RELATIONS**

Карбекова Азиза Байматовна

Карбекова Азиза Байматовна

Karbekova Aziza Baimatovna

*э.и.д., проф. м.а., Жалал-Абад мамлекеттик университети
д.э.н., и.о. проф., Жалал-Абадский государственный университет
Doctor of Economics, Acting Professor, Jalal-Abad State University
aziza-karbekova@mail.ru*

Кубанычбеков Э.К.

Кубанычбеков Э.К.

Kubanychbekov E.K.

*окутуучу, Жалал-Абад мамлекеттик университети
преподаватель, Жалал-Абадский государственный университет
Lecturer, Jalal-Abad State University
kubanychbekovernist3@gmail.com*

Сайпидинов И.М.

Сайпидинов И.М.

Saipidinov I.M.

*э.и.к., доцент, Ош Мамлекеттик университети
к.э.н., доцент Ошский государственный университет
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Osh State University
diplomats33@gmail.com*

ТЫШКЫ ЭКОНОМИКАЛЫК БАЙЛАНЫШТАРДЫ ӨНҮКТҮРҮҮНҮН НЕГИЗИНДЕ ЖАЛАЛ-АБАД ОБЛУСУНУН ИШКАНАЛАРЫНЫН ЭКОНОМИКАЛЫК КӨРСӨТКҮЧТӨРҮ

Аннотация

Жалал-Абад облусунун тышкы экономикалык байланыштарды өнүктүрүүнүн алкагында Узбекистан менен чектешкен аймактардагы Узбекистан менен соода-сатык мамилелер менен иштешкен Жалал-Абад облусунун ишканаларынын ишмердүүлүгүн талдоодо аймактык факторлор дагы чоң роль ойнойт. Мунун себеби ар кандай өндүрүш жана чарбачылык мүнөзгө ээ, себеби өндүрүштүн өзгөчө айыл чарбачынын мейкиндикте жайланышы аймактык табигый климаттык шарттарынан көп көз каранды. Табигый климаттык шарттар кээ бир дыйканчылыкта жана мал чарбасында атаандаштыкка туруштук бере турган артыкчылыкты же болбосо кемчилдикти да жаратышы мүмкүн.

Ачкыч сөздөр: тышкы экономикалык байланыштар, соода-сатык мамилелер, ишмердүүлүктү талдоо, өндүрүш, рыноктук мамилелер, өндүрүүчүлөр, керектөөчүлөр.

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПОКАЗАТЕЛИ ПРЕДПРИЯТИЙ ЖАЛАЛ-АБАДСКОЙ ОБЛАСТИ НА ОСНОВЕ РАЗВИТИЯ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКИХ СВЯЗЕЙ

ECONOMIC INDICATORS OF ENTERPRISES OF JALAL-ABAD REGION BASED ON THE DEVELOPMENT OF FOREIGN ECONOMIC RELATIONS

Аннотация

В рамках развития внешнеэкономических связей Джалал-Абадской области важную роль играют региональные факторы при анализе деятельности предприятий Джалал-Абадской области, которые работают с Узбекистаном в торговых отношениях в приграничных с Узбекистаном регионах. Причина этого в том, что производство и земледелие имеют различную природу, поскольку размещение производства на пространстве конкретного земледельца во многом зависит от региональных природно-климатических условий. Естественные климатические условия могут создавать конкурентные преимущества или недостатки в некоторых отраслях сельского хозяйства и животноводства.

Ключевые слова: внешнеэкономические связи, торговые отношения, анализ деятельности, производство, рыночные отношения, производители, потребители.

Abstract

As part of the development of foreign economic relations in the Jalal-Abad region, regional factors play an important role in analyzing the activities of enterprises in the Jalal-Abad region that work with Uzbekistan in trade relations in the regions bordering Uzbekistan. The reason for this is that production and agriculture are of a different nature, since the location of production in the space of a particular farmer largely depends on regional natural and climatic conditions. Natural climatic conditions can create competitive advantages or disadvantages in some agricultural and livestock sectors.

Keywords: foreign economic relations, trade relations, activity analysis, production, market relations, producers, consumers.

Учурда тышкы экономикалык байланыштарды өнүктүрүүнүн негизинде Жалал-Абад облусунун экономикасынын бардык секторлорунда жаныча рыноктук мамилелер тийиштүү деңгээлде орнотулган жана практикада кеңири колдонулуп келе жатат. Ошондой болсо дагы биздин оюбузча тышкы экономикалык байланыштарды өнүктүрүүнүн негизинде Жалал-Абад облусунун ишканаларынын рынок мамилелеринин тереңдиги жана массалык түрдө колдонулушунда кээ бир маселелер бар. Мисалы рынок сунуш жана талаптын баланстуулугун талап кылат, башкача айтканда өндүрүлүп жаткан товарлар жана кызматтар рыноктогу талаптарга жооп бериш керек. Бирок мындай баланска жетүү үчүн бир топ жылдар бар, алардын эң негизгилери биздин оюбузча эки багытта болуш керек. Биринчиден суроо-талапты билүү үчүн аларды терең изилдеш керек. Бул илимде маркетингдик изилдөө аркылуу жүргүзүлөт, башкача айтканда товарды жана кызматтарды чыгаруудан мурун суроо-талаптардын көлөмүн, багытын, кете турган каражаттарды алдын ала эсептеп жана башка жолдор менен аныкталат. Мындай көп эмгекти талап кылганына карабастан азырынча рынокту ишенимдүү жолдордон болуп эсептелет.

Экинчи жактан тышкы экономикалык байланыштарды өнүктүрүүнүн негизинде Жалал-Абад облусунун ишканаларынын тийиштүү балансты камсыз кылууда товарларды жана кызматтарды керектөөлөрдүн суроо талаптарына дал келе турган товарларды жана кызматтарды жасоо.

Маселени тереңиреек карасак экинчи жак дагы рынокту изилдөө менен байланышкан, айрыкча тышкы экономикалык байланыштарды өнүктүрүүнүн негизинде ар кандай өндүрүүчү товар керектөөчүлөрдүн талаптарын жакшы билбей туруп рыноктук ийгиликтерди жарата албайт. Бул маселе боюнча негизги фактор катары, кайсы товар, кайсы мамлекеттен алынып келет, ал товарларга алып келгенче кеткен чыгымдар, кандай жол менен алып келинет ж.б. Албетте товарды ар кандай типтеги ишканалар жана ишкердик структуралар жаратат. Бирок алар башкача айтканда ишканалар ар түрдүү масштабда болгондуктан товарларды керектөөчүлөрдүн талабын кайсы типтеги ишканалар канааттандыра алат деген маселе чыгат. Биринчи иретте мындай ишканаларга чоң масштабдуу техника жана технология тактан кубаттуу, ар түрдүү жаңылыктарды киргизүүгө каражаттары жетиштүү ишканалар кирет.

Биздин талдообузга караганда тышкы экономикалык байланыштарды өнүктүрүүнүн негизинде Жалал-Абад облусунун ишканаларынын жалпы эле ишкердиктин пайда болуусу тууралуу жогоруда кыскача баяндап кеткенбиз. Бирок тагыраак талдоону талап кылган нерсе алардын пайда болушунун муктаждыгы, тартиби жана структурасы. Адегенде тышкы экономикалык байланыштарды өнүктүрүүнүн негизинде Жалал-Абад облусунун ишканаларынын пайда болушу негизинен өлкөдө рынок мамилелерине өтүүдөгү жүргүзүлгөн реформаларга байланыштуу болгон. Өзгөчө айыл чарбада, соодада, үй тиричилик кызматында, транспортто, коомдук тамактанууда жана башка чөйрөлөрдө. Ишкердүүлүктүн структурасы, алардын ичинен ишкердиктин ишмердүүлүгү калыптанып, учурда системалык түрдө ар бир сектордун өзгөчөлүктөрүнө ылайык ишканалардын тобун айтсак болот. Муну таблица менен да көрсөтүүгө болот (1-таблица).

Таблица 1 - Тышкы экономикалык байланыштарды өнүктүрүүнүн негизинде башка мамлекеттер менен соода-сатык мамилелер менен иштешкен Жалал-Абад облусунун ишканаларынын экономикалык ишмердиктин түрлөрү боюнча саны

	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Айыл чарба, токой чарба жана балык уулоочулук	392	419	497	456	468	472
-анын ичинен чакан ишканалар:	366	391	470	429	443	446
Өнөр жай	2100	2081	2020	2113	2223	2280
-анын ичинен чакан ишканалар:	1947	1901	1867	1960	2080	2098
Иштетүү өндүрүшү	1608	1587	1547	1624	1686	1691
-анын ичинен чакан ишканалар:	1480	1447	1421	1500	1570	1580
Электроэнергия, газ, буу жана кондицияланган аба менен камсыздоо (жабдуу)	41	42	40	38	33	30
-анын ичинен чакан ишканалар:	35	35	35	33	31	28
Курулуш	1294	1310	1343	1321	1497	1516
-анын ичинен чакан ишканалар:	1242	1254	1189	1277	1448	1480
Транспорт ишмердиги жана жүктөрдү сактоо	592	590	643	732	764	780
-анын ичинен чакан ишканалар:	598	539	598	683	722	740
Мейманканалар менен ресторандар ишмердиги	215	218	224	245	246	252
-анын ичинен чакан ишканалар:	190	200	196	212	210	215
Маалымат жана байланыш	529	548	501	505	560	590
-анын ичинен чакан ишканалар:	470	494	445	467	525	550

Маалымат булагы: Авторлордун эсебинен.

Жогорудагы таблица көрсөткөндөй 2021-жылдын биринчи январында Ишканалардын түзүлүшүнө ар түрдүү факторлор таасир этет, алардын негизгилери болуп ишканаларды түзүүгө муктаждык, ишкердүүлүккө коюлган талаптар, мыйзам алкагында көрсөтүлгөн жоболор, жумуш менен камсыздоодогу муктаждык жана башкалар кирет. Ал эми жер ресурстарын иштеткен ишканалардын иш алып кетүүсүндө башка түзүмдөрдөгүдөй эле өлкөдөгү көп жылдардан бери өкүм сүрүп келе жаткан экономикалык кризистин да таасири бар.

Эки тенденциянын экономикалык калыптануунун жүрүшүндө карама-каршы аракеттенет. Бир тараптан алганда экономиканын либерализациясы ишкердин ишмердигинин өзгөчө көзөмөлүнөн көпчүлүк мамлекеттик кийлигишүүлөрдөн баш

тартканын түшүндүрөт. Экинчи тараптан өндүрүштүн төмөндөөсү каржылык чаржайыттык жана башка терс көрүнүштөр экономикада “ишкердикке каршы” багытты экономикалык кризистин шартында юридикалык-физикалык жактардын төлөм жөндөмдөрүн азайтып, ишкердүүлүктүн активдүүлүгүн азайтууга алып келет. Ишкердик кызматтын жагымдуулугун айтканда сөзсүз мамлекеттик менчиктештирүү максаттуу ишке ашыруунун жыйынтыктарын, мамлекеттик менчикти приватташтыруу 1997-жылы жыйынтыкталып, ошол тармактарда тиричилик тейлөө, соода, коомдук тамактануу ж.б. өзгөчө ролун баса белгилөөгө болот.

Токтогул суу сактагычка кирген аймакта жер ресурстарын иштеткен ишканалардын иш жүргүзүүсүндө эң чоң ролдордун бири бул менчик түрлөрүнө жана уюштуруу формаларына ылайык экендиги белгилүү. Чакан ишканаларда көбүнчө жеке менчик үстөмдүк кылат, себеби дүйнөлүк тажрыйба көрсөткөндөй жеке менчик экономикалык эркиндикти либералдык чечимдерди кабыл алууну жана ошондой эле рыноктогу абалды эске алуу менен ийкем жана өз убагында чечим кабыл алууга мүмкүнчүлүктү түзөт. Ушул эле учурда рыноктун талабын аткаруу максатында жер ресурстарын иштеткен бизнес дагы атаандаштыкка жөндөмдүү болуш керек. Бул максатта жер ресурстарын иштеткен ишкерлер дагы жакшы техникаларды, заманбап технологияны, рыноктогу суроо-талаптарды жакшы деңгээлде анализ аркылуу башкарууну жакшы уюштура алса болот. Төмөнкү таблицада менчик формасындагы ишканалардын экономикалык ишмердиктеринин түрү боюнча келтиребиз (таблица 2).

Таблица 2 - Тышкы экономикалык байланыштарды өнүктүрүүнүн негизинде башка мамлекеттер менен соода-сатык мамилелер менен иштешкен Жалал-Абад облусунун ишканаларынын менчик формалары боюнча экономика секторуна бөлүнүшү

	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Айыл чарба, токой чарба жана балык уулоочулук	354	375	452	411	419	427
-анын ичинен чакан ишканалар:	329	352	428	386	394	398
Өнөр жай	2040	2019	1973	2063	2042	2048
-анын ичинен чакан ишканалар:	1900	1856	1832	1921	1915	1921
Иштетүү өндүрүшү	1580	1558	1527	1602	1543	1520
-анын ичинен чакан ишканалар:	1458	1426	1406	1482	1432	1423
Электроэнергия, газ, буу жана кондицияланган аба менен камсыздоо (жабдуу)	31	32	32	29	24	25
-анын ичинен чакан ишканалар:	29	29	30	27	24	25
Курулуш	1276	1294	1231	1310	1399	1420
-анын ичинен чакан ишканалар:	1227	1244	1180	1268	1352	1370
Транспорт ишмердиги жана жүктөрдү сактоо	583	578	632	721	1623	1754
-анын ичинен чакан ишканалар:	535	535	592	678	1588	1690
Мейманканалар менен ресторандар ишмердиги	206	210	216	238	217	230

-анын ичинен чакан ишканалар:	184	194	191	208	183	202
Маалымат жана байланыш -анын ичинен чакан ишканалар:	503	519	479	484	480	482
	448	465	427	449	448	450

Маалымат булагы: Авторлордун эсебинен.

Талдоо көрсөткөндөй Токтогул суу сактагычка кирген аймакта жеке менчик ишканалардын 25 пайыздан көбү өзүнүн ишмердигин дүң жана чекене соода; автомобилдерди жана мотоциклдерди оңдоодо, 16,5 пайыз өнөр жайда, 11,8 пайызга жакыны кесиптик жана илимий техникалык ишмердикте ишке ашырышкан.

2021-жылдын 1-январына карата өзүнүн бизнесин ачууга катталган жеке ишкерлердин саны биздин эсеп менен 23,0 миң адамды түзгөн.

Ири өндүрүштүк бирдиктерди көп сандаган өз алдынча бирдиктүү технологиялык циклга өзгөртүү, жалпы экономикалык секторго бөлүштүрүү трансформациялык мезгилге туура келгенин белгилөөгө болот. Бул өз кезегинде майда ишканаларды экономикалык шарты боюнча ири ишканаларга туура келбеген шартта, ири иштерди аткара албагандыгын көрсөттү.

Бирок келечекте ишкердинкин жаңы формаларын кадимки корпорация, холдинг, ассоциация ж.б. негизинен бөлүнгөн ишканаларды бирдиктүү жалпы тапшырмаларды, стратегиялык өнүгүүлөрдү бириктирген бирикмеге айлануусу мүмкүн.

Ошондуктан ири милдеттерди аткаруучу жалпы максатта чарбалык бирикмелерге биригүү аракети уюшулуп, аларды ири иштерди аткаруучу маанилүү уюштуруу институционалдык кайра түзүүлөргө алып келет деп эсептөөгө болот.

Аны менен бирдикте бул өндүрүштүк бирдиктин механикалык концентрациясы деп билдирбейт, өткөн мезгилде экономиканы терең максаттуу, ыктыярдуу биригүүгө алып келиши мүмкүн.

Ушул эле учурда өндүрүш күчүнүн эң негизгиси болгон жумушчу күчүн да эске алуу керек. Бул жактан ар түрдүү региондордун шарттары ар түрдүү. Негизинен бул тараптан эзелтеден бери калыптанып келген калктын мейкиндикте жайгашканын эске алууга болот. Жогоруда айтылгандардын баары тышкы экономикалык байланыштарды өнүктүрүүнүн негизинде Узбекистан менен соода-сатык мамилелер менен иштешкен Жалал-Абад облусунун ишканаларынын ишмердүүлүгүнө дагы түз жана кыйыр таасири бар, аны ишканалардын региондордо жайгашканынан билсе болот. (таблица 3).

Таблица 3 - Тышкы экономикалык байланыштарды өнүктүрүүнүн негизинде Узбекистан менен соода-сатык мамилелер менен иштешкен Жалал-Абад облусунун ишканаларынын аймактар боюнча саны

	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Токтогул району -анын ичинен чакан ишканалар:	203	208	189	187	187	187
	176	173	156	159	161	161
Ноокен району -анын ичинен чакан ишканалар:	496	510	517	504	507	512
	440	443	459	456	461	466

Аксы району -анын ичинен чакан ишканалар:	391 335	415 355	462 409	433 381	434 384	440 390
Чаткал району Ала-Бука району менен -анын ичинен чакан ишканалар:	30 28	30 27	30 28	29 27	22 20	24 21
Таш-Комуур шаары Шамалды- Сай шаарчасы менен -анын ичинен чакан ишканалар:	485 442	451 409	432 399	456 426	442 411	457 426
Базар-Коргон району -анын ичинен чакан ишканалар:	227 209	206 197	263 250	255 242	254 240	260 246
Сузак району -анын ичинен чакан ишканалар:	754 715	760 720	743 693	774 721	816 773	910 876

Маалымат булагы: Авторлордун эсебинен.

Ишканалардын дагы бир уюштуруудагы көрсөткүчү бул аларда иштегендердин саны жана сапаты. Жумушчу күч жалаң гана өндүрүш күчтүн эң негизгиси болбостон, өндүрүш мамилелеринин эң негизги кыймылдаткычы болуп эсептелет. Чындыгында жумушчу күч алардын ичинен өзгөчө инженердик-техникалык кызматкерлер, менеджерлер, уюштуруучулар өндүрүштүн үч факторун (эмгектин каражатын жана предметин, жумуштун өзү) тийиштүү мейкиндикте жана мезгилде бириктирип, каалаган багытта ишканалардын иш жүргүзүүсүнө себепкер болот. Ушул эле учурда жумушчу күчтүн пайдаланышы дагы рыноктун талабына жараша болот, башкача айтканда жумушчу күчтүн саны рыноктун суроо-талаптарына жараша болот.

Жогоруда таблица көрсөткөндөй тышкы экономикалык байланыштарды өнүктүрүүнүн негизинде Узбекистан менен соода-сатык мамилелер менен иштешкен Жалал-Абад облусунун ишканаларынын иштегендердин саны жалпысынан туруктуу эмес көрсөткүчтөр менен мүнөздөлөт, өзгөчө айыл чарбада, өнөр жайда, курулушта, жумушчулардын санынын жыл өткөн сайын азайгандыгы байкалат. Ушул эле учурда соодада кызмат көрсөтүүчү, мисалы мейманканаларда, коомдук тамак аш өндүрүшүндө жумушчулардын өскөндүгү байкалат. Албетте мындай көрүнүштөрдү кадимки рынок шартындагы болуп жаткан кубулуштар катары эсептесе болот. Себеби мындай көрүнүштөр дүйнөлүк тенденцияга да окшошуп кетет. Айтсак дүйнөлүк экономикада реалдуу секторлордо айыл чарбасы, өнөр жайдын үлүштөрү бир аз болсо да азайгандыгы, ал эми кызмат көрсөтүүнүн үлүшү көбөйгөнүн кадыр эсе болуп жаткан иш сыяктуу көрсөк болот.

Ушул эле учурда жалпы экономиканын өсүшүндө мындай тенденциялардын тескери жактары да бар. Себеби өндүрүш тармактардын үлүшүнүн азайышы жаңы кошумча нарк салыгынын азайышына же болбосо жаңы нарктын көлөмүнүн төмөндөшүнө алып келет.

Мындай көрүнүштөрдүн дагы бир жагы – бул жер ресурстарын иштеткен бизнесте ортомчулук иштин көбөйүшүнөн да көрсөк болот.

Дагы бир маанилүү жетишпестик ишкердиктин өнүгүү жолунда бул биринчи капиталды куруу булактарын чектөө мааниси, толук жер ресурстарын иштеткен ишкердикти калктын кирешеси түрүндө, кредиттик байланыштар мамлекеттин каржы каражаты болуп

саналат. Аталган булактардын бирөөсүн дагы инвестициялык мүмкүндүгүн күчтүү манисинде ишенимдүү деп атоого болбойт. Калктын сактаган акчалары келечекте бир нерсе курууга жана келечеги үчүн өтө аз.

Кредиттик булактарга болсо чегинен жогорку пайыздык кредиттер, коммерциялык банктардын чакан бизнеске акча жумшоону каалабагандыгы, керектүү кепилдиктин жоктугунан акчасын жоготуу тообкелчилиги аздыгынан ишенүүгө болбойт. Мамлекеттик каржылоо болсо өткөөл мезгилден бери эч кандай жыйынтык бербей жатат.

Ишкердикти купондоштуруу жолу менен өнүктүрүү ийгилик алып келбеди. Белгиленген, аныкталган факторлорду эске алуу менен ишкердикти өнүктүрүү чөйрөсүндө ишкердиктин минималдуу төмөн чегиндеги бизнес пайдалуу эмес. Бизнеси мүнөздөөчү көрсөткүчкө бардык керектөөчү жана товар сатып алуучунун өлчөмү киргизилет жана ар бир конкреттүү учурда, жагымсыз кырдаалда сатып алуучунун көз карашы пайда болот. Башка тараптан алганда биздин өлкө үчүн чакан ишкердик көбүнчө адамдардын эптеп жашоосу үчүн тармак деп каралат, ал закон актылары менен эсептешүүгө барбаган цивилизациялуу коомдун этика ченемдерине такалат.

Мындан тышкары дүйнөлүк практикада эчактан бери эле калыптанган. Эң башкысы тышкы экономикалык байланыштарды өнүктүрүүнүн негизинде Узбекистан менен соода-сатык мамилелер менен иштешкен Жалал-Абад облусунун ишканаларынын бизнеси колдоону жигердүү ишке ашыруу үчүн мамлекеттик органдардын түрдүү баскычында тиешелүү тигил же бул өлчөмдө комплекстүү чара көрүлүп турат. Бул жагынан алганда экономикасы дурус өнүгүп жаткан региондордун бай тажрыйбасы эчактан бери эле калыптанган. Албетте, ар региондун жер ресурстарын иштеткен ишкердикти өнүктүрүү боюнча өз алдынча басып өткөн жолу, региондук өзгөчөлүгү, тигил же бул жагынан жөнгө салуу артыкчылыктары дагы бар.

Өнүккөн өлкөлөрдүн бай тажрыйбасы көрсөткөндөй ишкердүүлүктү билгичтикте, туура калыптандыруу, андан ары карай өнүктүрүү экономиканы алдыга жылдырууга, анын атаандаштык жөндөмдүүлүгүн арттырууга ыңгайлуу шарттарды түзөт. Эң башкысы атаандаштык чөйрөнү калыптандырып, андан ары өнүктүрүүгө түрткү берип, экономика секторлоруна монополиялардын үстөмдүк кылышын басаңдатып, базар алкагында товардын арбышына, тейлөө иштеринин кеңейишине түрткү болуп, ресурстарды натыйжалуу пайдаланууга, жумушчу орундарын ачууга, жумушчулардын калың катмарынын арбышына, экспорттун арбышына, салыктан түшкөн каражаттын көбөйүшүнө олуттуу салымын кошот.

Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн деңгээлинде ишкердин ишмердик маалымат берүү өз түзүмдөрүндө консультациялык кеңештерди аткаруу же окутуп-үйрөтүүнү жүргүзүү жолдору менен аткарылат. Мына ушундай максатта бардык областтарда, Кыргызстандын ири шаарларында бизнес борборлор түзүлдү. Бирок түзүлгөн түзүмдөр дайыма эле туура багытта иш алып бара албай жатат. Мисалы, тышкы экономикалык байланыштарды өнүктүрүүнүн негизинде Узбекистан менен соода-сатык мамилелер менен иштешкен Жалал-Абад облусунун ишканаларынын бирдиктүү маалыматтык база, ишкердик боюнча мониторинг системасы, чакан жана орто бизнести жергиликтүү бюджеттен каржылоо жана чет өлкөлүк инвестиция тартуу чектелген. Ишкердин ишмердигинде кредиттик ресурстардын каналдарын анализдөө маанилүү орунга ээ. Аларды биринчи кезекте ишкердик субъектилерин заманбап технологиялар, жаңы жабдуулар, аппараттар, приборлор менен камсыздоо зарыл. Эл аралык каржылык органдар өздөрүнө колдоонун каржылык багыттарын кабыл алышат. Муну менен кошо республикалык,

муниципалдык жана областтык деңгээлде финансылык сактоо формаларында, өндүрүштүк-технологиялык камсыздоодо, жер ресурстарын иштеткен ишкердиктин негизги потенциалын аныктоодо объективдүү боюмолдор бар.

Дагы бир тышкы экономикалык байланыштарды өнүктүрүүнүн негизинде Узбекистан менен соода-сатык мамилелер менен иштешкен Жалал-Абад облусунун ишканаларынын жумушуна таасир берүүчү нерсе – бул жумушчулардын квалификациясы, алардын жоопкерчилиги, бардык эле жумуш тартибин айтсак болот. Учурда дүйнөлүк практикада эң негизгилерден болуп ишкердик чөйрөдө эмгектин өндүрүмдүүлүгүн жогорулатуу маселеси турат. Тилекке каршы Кыргызстандын практикасында статистикалык маалыматтардан ишкананын эсеп-кысабын көрө берсе, өндүрүштүн эффективдүүлүгүн өлчөөдө эмгек өндүрүмдүүлүгүнүн көрсөткүчү эске алынбайт. Чындыгынла эле коомдук эмгектин өндүрүмдүүлүгү, коомдун жалаң гана көрсөткүчү эмес, анын күзгүсү болуп эсептелет.

Биздин оюбузча жогоруда айтылган көрсөткүчтү талдоо багытында ар бир ишкердик ишкананын абалын өзүнө окшош ишкерлер менен салыштырууда, же болбосо ошол бир эле ишкананын ар кандай жылдагы көрсөткүчтөрүн салыштырууда эмгек өндүрүмдүүлүгүн аныктоо өтө зарыл иш катары да бааласак болот.

Жогоруда келтирилген ар түрдүү көрсөткүчтөрдүн бири-бирине болгон көз карандысыз жер ресурстарын иштеткен ишканаларды башкарууга да көмөктөш болот. Муну башкарууда чечим алууда, ал чечимди башкаруучуларга жеткирүүдө. Ориентир катары айрым учурда негиз катары пайдаланса да болот. Кала берсе башкаруу бул туура чечимдерди иш жүзүнө ашырууну билдирет.

Адабияттар:

1. Бияков О.А. (2018). Теория экономического пространства: методологический и региональный аспекты. Изд-во ТУ, №3, сс. 18-20.
2. Karbekova, A.B., Samieva, K.T. (2022) Imbalances in food security of the world countries as a problem of sustainable agricultural development. Environmental Footprints and Eco-Design of Products and Processes, №7, pp. 191-197.
3. Долгов С. И. (2018) Глобализация экономики. Новое слово и новое явление. М. Экономика, сс. 14-16.
4. Карбекова А.Б. (2018) Агропромышленный комплекс или кластер: модель регионального развития Кыргызстана. Рыскулбеков атындагы Кыргыз экономикалык университетинин кабарлары, № 2 (44). сс. 33-36.
5. Мусакожоев Ш.М. (2018) Стратегия инновационной модернизации экономики. Полиграфкомбинат, №6 сс. 160 – 163.
6. Самадова, Ф. Ключевые приоритеты внешней политики Кыргызстана и Узбекистана / Ф. Самадова, Г. Э. Чыныкеева // Вестник Ошского государственного университета. История. – 2022. – № 1. – С. 77-82. – DOI: 10.52754/1694867X_2022_1_10. – EDN: FKASYA.
7. Тобакалов, Ч. Б. Эки тараптуу Кыргыз-Өзбек мамилелерин өнүктүрүүнүн негизги багыттары (1991-2000 жж) / Ч. Б. Тобакалов // Вестник Ошского государственного университета. – 2020. – No. 1-3. – P. 112-116. – EDN: JNAWDD.